DISCUŢII

PREDAREA PĂRŢILOR COMPONENTE ALE CUVÎNTULUI ÎN CLASELE A V-a ŞI A VI-a

DE

I. CIORĂNIC

Manualele de gramatică a limbii romîne (clasele a V-a — a VI-a şi a VI-a — a VII-a) editate pentru anul şcolar 1953-1954 de către Ministerul Învăţămîntului constituie un ajutor serios în predarea ştiinţifică şi cunoaşterea ştiinţifică a structurii gramaticale a limbii romîne.

Autorii manualelor au folosit experienţa lingvisticii sovietice, clarificînd în felul acesta multe probleme de gramatică, precizînd o serie de noţiuni fundamentale şi formulînd ştiinţific numeroase definiţii. Totuşi, în această direcţie ei nu au mers pînă la capăt. Multe lucruri sînt încă discutabile, iar din punct de vedere didactic manualele au încă lipsuri.

Mă voi limita în articolul de faţă numai la analiza unei părţi din primul capitol din Morfologie «Îmbogăţirea vocabularului. Formarea cuvintelor din «Gramatica limbii romîne, manual pentru clasele a V-a — a VI-a, 1953».

Cred că, în acest capitol, unele definiţii, precum şi succesiunea noţiunilor lasă de dorit. Pentru a înţelege formarea cuvintelor şi diferitelor forme gramaticale ale aceluiaşi cuvînt flexibil, este necesar ca elevii să înţeleagă bine care sînt părţile componente ale unui cuvînt, precum şi funcţiunile pe care aceste părţi le îndeplinesc în derivare şi în flexiunea cuvintelor. În acest scop e necesar să se dea definiţii exacte şi precise, noţiunile predate să se succeadă în mod logic, iar exemplele să fie concludente şi variate, justificînd generalizările.

Profesorul se va îngriji mai întîi ca elevii să-şi formeze noţiunea de *rădăcină*. Remarcăm însă că manualul cuprinde de la început două greşeli în legătură cu definirea acestei noţiuni. Prima este de ordin metodic: definiţia se bazează pe prea puţine exemple. Rezultă din aceste exemple că rădăcina ar fi partea neschimbătoare care se observă comparînd singularul şi pluralul acelu-

BDD-A10250 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:06:06 UTC)

iaşi cuvînt (*ţară- ţări, muncă- munci*). Noţiunea de rădăcină se formează, de fapt, din analiza cuvintelor din aceeaşi familie. De pildă, se analizează cuvintele: muncă, muncitor, munci; bate, străbate, bătaie, bătătură, bătătorit; da, dator, datorie, preda, ceda, trăda, trădător etc. După analiza unor exemple variate, definiţia se va impune de la sine şi în acelaşi timp va uşura înţelegerea noţiunilor predate ulterior: prefix, sufix, terminaţie, temă.

A doua greşeală se leagă de formularea definiţiei rădăcinii. Într-adevăr, definiţia dată nu este precisă. Ea vorbeşte despre « elementul comun mai multor cuvinte ». Dar cîte cuvinte şi ce fel de cuvinte? În loc de cuvîntul « element » s-ar fi putut folosi cuvîntul « parte », care e mai potrivit, nu e atît de abstract (să nu uităm că manualul e destinat elevilor din clasele a V-a şi a VI-a). Definiţia rădăcinii putea fi formulată în felul următor: « Se numeşte rădăcină partea comună *tuturor* cuvintelor din aceeaşi familie, pe baza căreia se formează cuvinte noi ».

O altă lipsă a manualului este că nu dă noţiunile generale de rădăcină, prefix, sufix, temă, terminaţie, înainte de a trece la analiza lor amănunţită. Afară de aceasta, în manual nu se vorbeşte de loc despre *tema* cuvîntului, ceea ce îi face pe unii profesori şi pe numeroşi elevi să confunde tema cu rădăcina (lucrul acesta se poate verifica pe teren). Pe de altă parte, nu considerăm juste definiţiile sufixului şi prefixului.

După ce elevii au înţeles noţiunea de « rădăcină », e uşor să formăm în mintea lor noţiunile de prefix şi sufix. Elevii au fost pregătiţi pentru acest lucru prin analiza exemplelor date la « rădăcină ». Pentru a uşura generalizarea, e bine să analizăm cîteva familii de cuvinte, în care cuvintele să nu cuprindă şi alte părţi afară de cele care trebuie analizate. De pildă, pentru a forma noţiunea de sufix, se aleg exemple de felul acesta: pădure, pădurar, pădureţ, păduros, pădurice; casă, căsuţă, casnic, căscioară; lemn, lemnos, lemnar, lemnişor. Scopul analizei este să fixeze noţiunea de rădăcină, să facă pe elevi să înţeleagă că rădăcina este purtătoarea înţelesului principal al cuvîntului, că, în general, cuvintele din aceeaşi familie se trag, se nasc, derivă dintr-un cuvînt primitiv. Le vom arăta că adăugîndu-se o particulă la sfîrşitul rădăcinii se formează un cuvînt nou, cu alt înţeles. Le vom atrage atenţia că aceleaşi particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru formarea de cuvinte noi (de pildă, sufixul « ar » îl găsim în: pădurar, lemnar, zidar, cizmar etc.).

Definiţia sufixului poate fi formulată astfel: « Sufixul este partea cuvîntului care stă după *rădăcina* cuvîntului şi cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi sau modurile şi timpurile la verbe ».

Definiţia din manual nu este precisă, fiindcă în ea se afirmă că sufixul *se adaugă la sfîrşitul cuvintelor*, ceea ce nu este întotdeauna adevărat. Sufixul stă de obicei între rădăcină şi terminaţie.

Pentru a se forma noţiunea de prefix, se analizează la fel cîteva familii de cuvinte. De pildă: *da* pre*da*, re*da*, *face*, pre*face*, re*face*, des*face*; trece, pe-

BDD-A10250 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:06:06 UTC)

trece, în*trece*. Scopul acestei analize: să fixeze noțiunea de rădăcină și să demonstreze că rădăcina este purtătoarea sensului principal al cuvîntului (a prefface = a face altfel, a reface = a face din nou etc.) și că, în general, cuvintele înrudite derivă dîntr-un cuvînt primitiv; elevii să înțeleagă fenomenul schimbării înțelesului cuvîntului, al formării cuvîntului nou prin adăugarea unei particule înaintea rădăcinii că aceleași particule se pot adăuga la diferite rădăcini pentru a forma cuvinte noi. După aceasta se formulează definiția prefixului: «Prefixul este partea cuvîntului, care stă înaintea *rădăcinii* și cu ajutorul căreia se formează cuvinte noi». Definiția prefixului, dat în manualul de gramatică pentru clasele a V-a — a VI-a, are aceeași lipsă ca și definiția sufixului. Prefixul nu se pune înaintea «cuvintelor», ci înaintea *rădăcinii* cuvintelor.

Pentru a forma noțiunea de temă și terminație, trebuie analizate diferite forme gramaticale ale *aceluiași cuvînt*. Pentru a forma noțiuni clare și precise, se analizează formele unui cuvînt izolat, și apoi în propoziții. De exemplu: *pădure*, *păduri*, *pădurii*, *muncă*, *munci*, *muncii* etc.

Din analiza acestor exemple, elevii trebuie să înțeleagă că un cuvînt poate să-și schimbe forma, dar că această schimbare nu afectează toate sunetele cuvîntului, se schimbă în general numai partea finală a cuvîntului. Care este rostul acestor schimbări? Pentru ca elevii să-și dea seama de necesitatea formelor gramaticale ale cuvîntului și pentru a putea formula definițiile temei și terminației, se analizează exemplele într-un text închegat sau în propoziții. De pildă: «*Munca* la noi devine o chestiune de cinste, de glorie, de vitejie și eroism. De aceea Constituția patriei noastre acordă *muncii* o atenție deosebită». Cuvîntul *munca* își schimbă forma, pentru că și legăturile, raporturile lui cu celelalte cuvinte din propoziție sînt diferite. Dacă despre muncă se vorbește în propoziție, atunci cuvîntul apare în propoziție sub forma *muncă* sau *munca*. Dacă acțiunea cuiva se îndreaptă spre ea atunci cuvîntul apare în propoziție sub forma *munci* sau *muncii*. Prin urmare, schimbăm aspectul cuvîntului tocmai pentru a arăta, a exprima legătura unui cuvînt cu alte cuvinte din propoziție și a înțelege această legătură, cînd alții ne vorbesc.

Acum putem formula definițiile terminației și temei: «Partea schimbătoare a cuvîntului flexibil, care se află la sfîrșitul lui și arată legătura dintre acest cuvînt și alte cuvinte din propoziție, se numește *terminație*».

«Partea neschimbătoare a cuvîntului flexibil, care rămîne după înlăturarea terminației, se numește *temă*».

Unele cuvinte (substantivele, adjectivele, unele pronume, unele numerale) pot avea, în afară de părțile învățate, încă o parte care stă tocmai la sfîrșit, chiar după terminație, articolul hotărît.

Pentru a sistematiza cunoștințele predate, a le generaliza și a le fixa, este necesar să se aleagă o serie întreagă de exemple, care să se treacă într-un tablou, iar apoi să se insiste asupra cîtorva reguli, care să sublinieze prin ce se deosebește o parte a cuvîntului de celelalte.

BDD-A10250 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:06:06 UTC)

Dăm mai jos modelul unui astfel de tablou de generalizare şi sistematizare a cunoştinţelor însuşite. Pentru completarea tabloului se porneşte de la exemplele cele mai simple pînă la cele mai bogate în elemente componente. Se dau întîi cuvinte dintr-o familie de cuvinte, apoi se pot da cuvinte alese potrivit scopului.

Părţile componente ale cuvîntului

TEMA CUVÎNTULUI			Terminaţie	Vocală de legătură	Articol hotărît
Prefix	Rădăcină	Sufix			
—	pădur	—	e	—	—
—	pădur	ar	—	—	—
—	pădur	ar	i	—	—
—	pădur	—	e	—	a
—	pădur	ar	—	u	l
îm	pădur	—	im	—	—
—	pămînt	—	—	—	—
—	pămînt	esc	—	—	—
—	pămînt	ean	—	—	a
—	căl	ător	—	—	—
—	căl	ător+i	—	—	—
—	căl	ător+i+se	m	—	—

Bineînţeles că elevilor li se va cere să completeze la început tabloul cu exemple mai uşoare. Exemplele mai grele vor fi scrise de profesor sau cu ajutorul profesorului, întrucît elevii nu au încă precizate toate noţiunile (vocala de legătură, articolul hotărît, terminaţiile).

În urma acestor exerciţii se pot generaliza cunoştinţele şi preciza deosebirile dintre diferitele părţi ale cuvîntului.

Se vor trage următoarele concluzii:

1. — Rădăcina şi tema nu coincid decît în cuvintele primitive, nederivate, care nu se trag din alt cuvînt (pădure, casă, pom etc.)

2. — Tema poate fi: egală cu rădăcina (pădure, pămînt); compusă dintr-un prefix şi rădăcină (reda, preface); compusă din rădăcină şi un sufix (zidar, căsuţă); compusă din rădăcină şi două sau mai multe sufixe (călătorise); compusă dintr-un prefix, rădăcină şi unul sau mai multe sufixe (împămîntenise).

3. — Cuvintele noi, în general, se formează pe baza rădăcinii, cu ajutorul prefixelor şi sufixelor.

4. — Terminaţia nu schimbă înţelesul principal al cuvintelor — înţeles arătat de temă — ci exprimă legătura cuvîntului dat cu alte cuvinte din propoziţie.

5. — Vocala de legătură uşurează pronunţarea cuvintelor, cînd se întîlnesc două consoane (la sfîrşitul cuvintelor), care nu se pot pronunţa împreună.

Autorii manualelor s-ar fi putut călăuzi de «Proiectul de gramatică a limbii romîne» al Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. (v., în legătură cu părţile componente ale cuvîntului, «Limba romînă» nr. 1/1953, p.

BDD-A10250 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:06:06 UTC)

28—30). În gramatica Institutului de lingvistică se dau indicaţii preţioase pentru înţelegerea funcţiunilor diferitelor elemente ale cuvîntului. Se precizează noţiunile de rădăcină şi de sufix, arătîndu-se că sufixele, după funcţiunea pe care o îndeplinesc, sînt de două feluri: sufixe care formează cuvinte şi sufixe care formează forme gramaticale. Se face deosebirea între rădăcina şi tema cuvîntului, deşi nu destul de consecvent (astfel, la pagina 29, se poate citi: « Rădăcina prezentului în romîneşte n-are sufix . . . ». Cînd vorbim de rădăcină, nu poate fi vorba de sufix). Gramatica Institutului precizează de asemenea noţiunea de terminaţie (desinenţă). O indicaţie foarte preţioasă este aceea că sufixele care caracterizează formele gramaticale servesc doar la formarea modurilor şi timpurilor la verbe.

Dacă autorii manualului s-ar fi călăuzit de această gramatică, ei ar fi evitat o greşeală fundamentală, aceea de a identifica rădăcina cu tema.

E adevărat că, pentru un manual destinat claselor a V-a şi a VI-a, trebuie să folosim termeni mai uşor de înţeles şi o limbă mai simplă, definiţii mai accesibile. Dar această cerinţă pedagogică nu ne îndreptăţeşte să vulgarizăm adevărurile ştiinţifice, să le ciuntim sau să le denaturăm.

Pentru considerente de ordin didactic, nu sînt de părere să introducem în manualele şcolare de gramatică termenul « desinenţă », recomandat de gramatica Institutului, în loc de « terminaţie ». Sînt de părere să folosim în gramaticile care se adresează şcolilor cuvîntul « terminaţie », ca fiind mai accesibil, mai uşor de înţeles. Pentru elementele pe care nu le privim din punctul de vedere al formării cuvintelor, propun să folosim termenul de « sfîrşitul cuvîntului ».

În legătură cu părţile componente ale cuvîntului, profesorii trebuie să cunoască ce înseamnă un morfem. Nu pot fi de acord cu definiţia dată morfemelor în gramatica Institutului. Această definiţie, pe de o parte, lărgeşte sfera noţiunii de morfem, înglobînd în ea toate elementele formale care conferă valoare gramaticală formelor unui cuvînt. Se consideră morfeme şi alternanţele fonetice şi particulele «pe», «să», « aş », «mai» etc., iar pe de altă parte se exclude rădăcina, prefixele şi sufixele care formează cuvinte. Cred că noţiunea de morfem se referă mai mult la părţile componente ale unui cuvînt şi nu la mijloacele gramaticale de a crea formele cuvintelor. Prin morfem trebuie să înţelegem orice parte (element) a cuvîntului, care are o semnificaţie, adică rădăcină sau afix (prefix, sufix, terminaţie)[1].

[1] Vezi pentru aceasta, Sovremenîi russkii iazîk. Morfologhiia, sub redacţia acad. V. V. Vinogradov, Ed. Universităţii din Moscova, 1952, p. 33—36.

BDD-A10250 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:06:06 UTC)